

A SZAKKÉPZÉS JÖVŐJE – A JÖVŐ SZAKKÉPZÉSE

MUNKAERŐPIAC ÉS A SZAKKÉPZÉS

Az elmúlt évtizedben Magyarországon alapvetően változott meg a munkaerőpiac, valamint a képzési rendszer. Átrendeződött a foglalkoztatás szakmai, ágazati és térbeli szerkezete, differenciáltabbá vált a munkáltatók megfogalmazódó igénye a munkaerőpiacra – ezen belül a potenciális és a tényleges munkavállalókkal – szemben. Nőtt a kereslet a magasabb képzettségű szellemi és fizikai dolgozók, valamint a mobil és betanítható munkaerő iránt. Átalakult az egyes szakmák megítélése is, hiszen egyes szakképzettségi kompetenciák felértékelődtek, míg mások elveszítették kitüntetett pozíciójukat. A munkaerőpiacra szemben egyre erőteljesebb az igény a sokszor igen gyorsan változó követelményekhez történő rugalmas alkalmazkodásra, például elektronikai iparban. Evidenciaként fogalmazódik meg a korszerű szakmai, informatikai és nyelvi kompetenciák alkalmazási szintű elsajátítása, ugyanakkor a munkaerő-piaci kínálat ennek csak részben tud(ott) megfelelni. A munka világa a versenyképes ismeretek indokolt megkövetelése révén olyan helyzetet teremt(ett), amely alapvetően befolyásolja a foglalkoztathatóságot is.

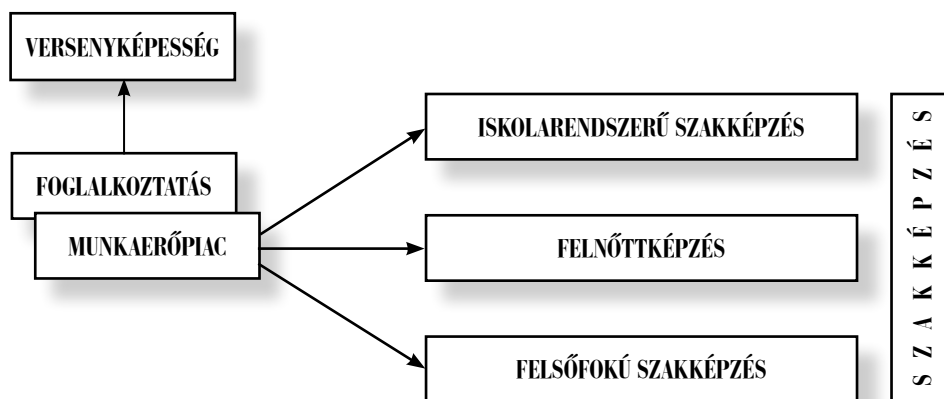
Az oktatási rendszer egyes szintjeinek egymásraépültségéből következik, hogy az alsóbb szint meghatározza a következő szint képezhetőségi lehetőségeit, ezáltal a munkaerőpiacra kilépők teljesítőképességének, alkalmazhatóságának minőségét. Anélkül, hogy mód lenne részletesen bemutatni az alapiskolai képzés főbb problémáit, kijelenthető, hogy már az alapképzésben jelentős különbségek tapasztalhatók az egyes tanulók között. Például az alapvető kompetenciák, tágabban a tantervi követelmények elsajátításában. Különösen a szakiskolákba kerülő diákok mind nagyobb részénél figyelhetők meg alapvető hiányosságok. Mindezek közvetlenül is előidézik a későbbi magas bukási százalékot, a jelentős lemorzsolódást, illetve a megszerzett szakmunkás-bizonyítvány „tudás-deficitjét”.

Magyarországon számos olyan szakképesítés szerezhető, amellyel a pályakezdők jelentős része várhatóan munkanélküli marad. Az okok többnyire köztudottak, így most csak néhány összetevőt említek:

- Hiányzik egy olyan összehangolt, a tervezés alapját képező, átfogó gazdasági prognózis, amely képes bemutatni a középtávon várható szakmai és szakképzettségbeli szerkezetet. A rendszer szereplői fenntartók, munkaügyi központok, kamarák, iskolák stb. rendelkeznek ugyan igen sokrétű és szakmailag korrekt információbázissal, azonban ezek összerendezése lényegében nem történik meg.
- A szakképzési intézményrendszer irányítása, illetve működtetési gyakorlata nem teszi érdekeltté a résztvevőket, hogy kellő rugalmassággal alkalmazkodjanak a piaci igényekhez.
- A szakmastruktúrában egyre növekszik a hasonló profilú, nemegyszer párhuzamos képzések aránya, a zömében divatos, de igazi munkaerő-piaci esélyt nem kínáló szakmákban.
- A minőségbiztosított képzés, továbbá a pályakövetés ezáltal a diákok munkaerő-piaci elhelyezkedésének egzakt és folyamatos megismerése rögzítése és szabályozása ugyan már elkészült, azonban gyakorlati alkalmazása a jogszabály hiányában még nem kezdődött meg.

A szakképesítésekben bekövetkezett erőteljes struktúraváltás eredményeképpen kritikus a munkaerőpiac állapota. A tradicionális – egyrészt a kézművességben, másrészt a „fizikai munkakörökhöz” tartozó – szakmákban alig van jelentkező, ezért több évfolyamon is megszakad a szakemberek utánpótlásának folytonossága (például a kőműves szakmában).

A bemutatottak alapján is nyilvánvaló, hogy a munkaerőpiac, a foglalkoztatás és a szakképzés igen szoros kapcsolatban áll egymással. Optimális esetben a munkaerőpiac

Forrás: Társy József

1. ábra. A versenyképesség összetevői

– a gazdaság, mint megrendelő igényei alapján – világos jelzéseket továbbít a fenntartók, illetve a képző intézmények felé, melyekből érzékelhetőek a szakképzés szakmai trendjei. A szakképző és felnőttképző iskolák (intézmények) pedig mindezek figyelembevételével alakítják ki a képzési szerkezetet, és biztosítják a munkavállalói utánpótlást. Fenti összefüggésrendszert az 1. ábra szemlélteti.

A munkaerőpiac változásai azonban sokszor elég hektikusak, ezért az ilyen helyzetekre meglehetősen nehéz felkészülni, bár erre lehetőséget biztosíthatna a felnőttképzés. Egy-egy nagyobb beruházáshoz, fejlesztéshez kapcsolódó szakmberszükséglet kielégítése olyannyira problémás, hogy nemegyszer csak a magyar viszonyok között igen nehezen működő munkaerő-mobilizáció ad(hat) megoldást.

A szakképzés, a képzés nem lehet végcél, ezért a stratégiai távlatban társadalmilag is elfogadható szándék a munkaerő-piaci igényeknek történő folyamatos megfelelés, az elvárt szakmai profilok szerint. További feladat a munkaerőpiacról átmenetileg kiszorultak visszasegítése a munka világába úgy, hogy kiegészítő és/vagy további alapképzéseken át juthassanak hozzá a piacon keresett szakmai végzettséghez. A gazdaság az intézményfenntartók mellett a képzési terület fontos résztvevője, ezért a tényleges működés során is megfelelő súllyal kell szerepelnie a rendszerben. Összegezve az előbbieket elmondható, hogy a munkaerőpiac és a szakképzés kapcsolatrendszerében érvényesülnie kell a kölcsönhatásnak.

INTÉZMÉNYFENNTARTÁS, KÉPZÉSI PROFILOK

A szakképző intézmények működtetése tágabban a szakképzési oktatásszolgáltatás az önkormányzati törvény¹ alapján kötelező megyei szintű feladat, amelyet a települési szint – az önként vállalt körben – is elláthat. A fenntartói helyzetből adódóan lényegében meghatározhatják a képzési profilokat. Az egyes intézmények szakmakínálatát döntően nem a gazdaság által igényelték befolyásolják, hanem az intézményi és a fenntartói érdekek. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy nem került kiépítésre egy olyan összerendezett statisztikai és információs rendszer, amely döntően motiválhatná a beiskolázást a munkaerő-piaci elvárások konkrét és indokolt megfogalmazása révén, akkor még inkább érzékelhető a probléma mértéke. A következmények ismertek, miszerint az indokolhatatlan túlképzés miatt mind nagyobb mértéket ölt a „helybéli munkanélküliség”, illetve szinte megállíthatatlanul gyarapodnak a hiányszakmák.

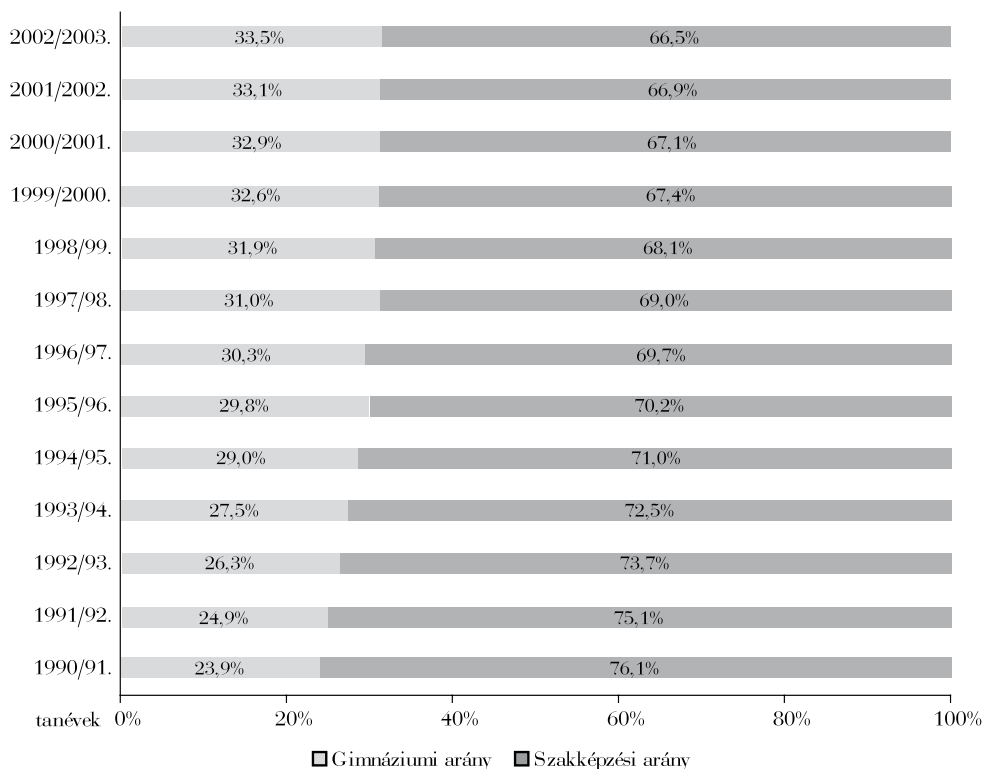
A létrehozott Regionális Fejlesztési és Képzési Bizottságok (továbbiakban RFKB) elvben ugyan rendelkeznek a szakképzés arányainak és irányainak meghatározási lehetőségével, azonban a két éve működő testületek ez irányú szakmai teljesítménye erősen vitatható. Komoly minőségi és felfogásbeli különbségek érzékelhetőek az egyes régiók között is, ami egyrészt a bizottság felépítéséből (az önkormányzati intézményfenntartók mélyen alulreprezentáltak a testületben), másrészt az alkalmazott kutatási,

1 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról

eljárási és metodikai elemek kidolgozatlanságából fakad. Ennek alapján indokolt a bizottság működését és feladatait meghatározó jogszabály módosítása. Ugyanakkor ki-mutatható az önkormányzat de még inkább a nem helyhatósági intézményfenntartók passzivitása is akkor, amikor megyei, illetve regionális szinten kellene összehangolni a képzési profilokat, és érdemben „megosztani” a szakmai feladatokon. A rendszer ilyen atomizált működtetése szakmailag indokolatlan, pénzügyileg pedig finanszíroz-hatatlan. Itt tartom szükségesnek megemlíteni, hogy a nem helyhatósági fenntartású nevelési-oktatási intézmények szakmai színvonala és szabályszerű működése sok eset-ben problematikus.

A SZAKKÉPZÉS PRESZTÍZSE, VERSENYKÉPESSÉG

Magyarországon a szakképzésben résztvevők aránya az utóbbi 16 évben a korosztály 76,1%-áról 66,5%-ra csökkent, azonban a populáció kétharmadát a szakképzés fogadja be (2. ábra).

Forrás: A Magyar Kormány 2013-ig szóló szakképzés-fejlesztési stratégiája

2. ábra. A szakképzés aránya a középfokú oktatásban

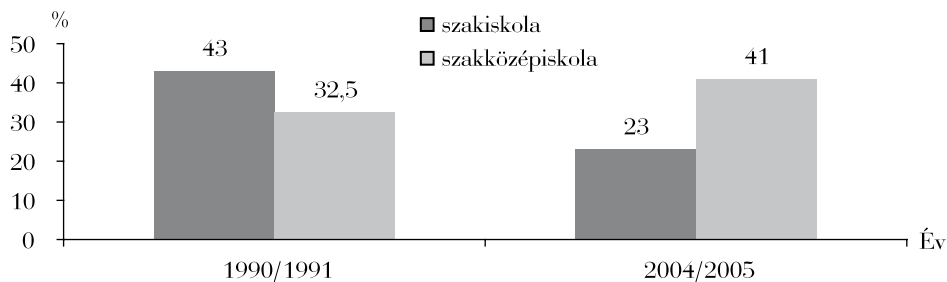
Ezen belül azonban a jellemzően szakiskolában oktató, főként fizikai típusú foglalkozásokhoz kapcsolódó szakképesítéseket elsajátító diákok száma közel 50%-kal lett kevesebb. A szakiskolákba a leggyengébb képességű tanulók jelentkeznek, ezért már az általánosan képző évfolyamokon jelentős a lemorzsolódás (1. táblázat).

1. táblázat. Évfolyamismétlők száma és aránya a szakképzésben

Évfolyamismétlők száma és aránya a szakképzésben							
Év	Szakközépiskola			Szakiskola			Összes
	Összes		%	Összes		%	Összes %
	évismétlő	tanuló		évismétlő	tanuló		
1990/1991	3 539	168 445	2,1	6 462	209 371	3,1	2,2
1991/1992	4 127	178 911	2,3	9 222	201 072	4,6	2,2
1992/1993	4 369	186 225	2,3	5 341	196 188	2,7	2,2
1993/1994	4 716	192 388	2,5	5 545	180 615	3,1	2,4
1994/1995	5 182	196 965	2,6	7 975	166 151	4,8	2,6
1995/1996	7 380	208 415	3,5	6 028	154 294	3,9	2,7
1996/1997	5 069	220 528	2,3	6 070	143 846	4,2	2,6
1997/1998	5 835	227 243	2,6	6 292	132 637	4,7	2,8
1998/1999	6 622	234 430	2,8	5 628	119 727	4,7	2,9
1999/2000	7 069	241 369	2,9	4 929	109 534	4,5	2,9
2000/2001	-	292 646	-	-	126 367	-	3,0
2001/2002	-	287 074	-	-	126 768	-	3,2
2003/2004	10 400	292 305	3,6	7 476	126 673	5,9	3,4

Forrás: OM Oktatásstatistikai tájékoztatók

Bár a szakiskolákban a tanulmányi követelmények nem túl magasak, az elmúlt években mégis jelentős emelkedést mutatott az évfolyamisméltre bukott tanulók aránya. Mindemellett érdekes bár ennek ellenére sem meglepő körülmény, hogy a szakiskolát választó diákok jelentős része szerez valamilyen szakképesítést. Az utóbbi években a szakiskolák szakképző évfolyamain 52 000–57 000 diák tanult a különböző képzési programokban.

Forrás: Jelentés a magyar közoktatásról 2006. OKI, Bp. 2006.

3. ábra. A tanulólétszám megoszlása képzési programok szerint

Az elmúlt négy évben a szakközépiskolák szakképző évfolyamain 46 000–62 000 diákot regisztráltak, és a beiratkozott tanulók közel fele felsőfokú tanulmányokat folytat az érettségi után. Összesített adatként elmondható, hogy egy középiskolás korosztály kb. 40-45%-a rendelkezik szakképesítéssel.

A szakképzés társadalmi szintű megítélése komolyan romlott, ezért a szülők és a diákok sokszor indokolatlanul diszkriminálják a szakmunkásképzéshez kapcsolódó beiskolázást. Az egyes szakmák értékét általában a munkaerő-piaci lehetőségek mutatják. Ha azonban a társadalom ilyen jellegű minősítése nem a valós tényeken alapul, akkor szakadék keletkezik a vágyak és a tények között. A felmérések alátámasztják azt a megállapítást, hogy „szakmunkás lét” nem egy igazi presztízst biztosító távlat, és ezért igen kevésbé vonzó a kliensi körben. Ezt mutatja, hogy a hiányzó szakmunkások száma közel 200 000 főre becsülhető, bár igaz, hogy nincsenek erre vonatkozóan egzakt kutatások. A szakmunkáshiány természetesen visszahat a gazdaság egészére, erősen rontva annak versenyképességét. A szükséges humán infrastruktúra folyamatos biztosítása nélkül a nemzetgazdaság egésze kárt szenved.

ISKOLASZERKEZET – A 9. ÉS A 10. OSZTÁLY KÉRDÉSE

Állandósult szakmai viták övezik az első két középfokú évfolyam helyét és szerepét, melyekben elég távol állnak egymástól a nézetek. Az egyik „fő vonulat” szerint a tanulókat a közismereti tárgyak segítségével kell eljuttatni egy jó színvonalú, biztos alapokon nyugvó kompetenciatudáshoz, és általános műveltséghez. A másik nézet erőteljesen vitatja azt a véleményt, hogy egy szakmát, a szakképző 11., 12. évfolyamokon olyan szinten lehet elsajátíttatni, hogy a végzett diákok kezdő munkavállalóként képesek legyenek az önálló és felelősségteljes munkára. Megjegyzendő, hogy sok kritika éri a szakmai elméleti tantárgyak oktatását is, és az szintén kétségtelen, hogy a szakiskolákban tanuló diákok kevés sikerélményhez jutnak, és fokozatosan elveszítik motivációjukat.

Szerintem az alap- és kulcskompetenciák elfogadható szintű kialakítását alapvetően az általános iskolai képzésnek kell biztosítania, és ebből következik, hogy a döntően

szakmai képzés két évre történő visszaszorítása eleve versenyhátrányt okoz. A gazdaságban további döntő szempont az „azonnal hadba vethető tudás”, ami kevésbé alakítható ki a jelenlegi iskolaszervezetrel és tartalommal. A jelenleg hatályos jogi szabályozás szerint a 2010/2011-es tanévtől már lehetséges az előrehozott szakképzés azoknak a tanulóknak, akik eredményesen teljesítették a 8. évfolyamot. Az úgynevezett „alternatív szakképzés” opciója fontos lépés ugyan, azonban a 9. és 10. évfolyammal kapcsolatos problémákat nem rendezi átfogóan, hiszen a tartalmi elemek kidolgozása csak nemrég kezdődhetett meg (SZVK, OKJ, arányok meghatározása stb.). Ráadásul még azt sem lehet tudni, hogy az oktatási szolgáltatást igénybe vevő diákok és szülők milyen mértékben élnek majd ezzel az új képzési lehetőséggel.

Szinte egyöntetű a külföldi példákat is folyamatosan elemző kutatók, illetve a gazdaság szereplőinek véleménye abban, hogy a magyar szakképzés alapvetően gyenge eleme, a korszerű gyakorlati tudás alacsony színvonala. Magyarországnak – mint az Európai Unió tagállamának – fontos célkitűzése, hogy segítse egy olyan tudásalapú társadalom kialakulását, amely megfelelő számban és folyamatosan biztosítja a gazdaság igényeinek megfelelő szakképzett munkaerőt.

A középfokú szakképzést úgy kell átalakítani, hogy az ott végzettek hosszabb távon legyenek képesek az új ismeretek folyamatos befogadására, továbbá az aktív életkoron belül többszöri szakmaváltásra is. A szakképzés nem lehet pusztán korlátozott feladatokra kiépített betanítás, hanem megfelelő felkészítést kell nyújtania a képezhetőséghez és a szakmai tapasztalatok integrálásához.

Az indikátoroknak történő megfelelés javíthatja a versenyképességet, növelve a gazdaság teljesítményét. A mennyiségi mutatók teljesítése a gazdaságban foglalkoztatott – a fejlesztések során foglalkoztatni kívánt – szakképzett munkavállalók szükséges létszámának biztosítását jelenti. A minőségi indikátornak szakmai összefüggésben az önálló munkavégzést biztosító kompetenciák tekinthetők. A mai helyzet általános jellemzője, hogy Magyarországon mindkét mutatóval alapvető probléma van.

A komor képen – hasonlóan a nyugat-európai tendenciákhoz – némileg javít(hat) a más országokból történő bevándorlás. Mindemelllett a szakiskolákba történő beiskolázás számszerűen, illetve az adott végzős évfolyam százalékos mértékében is csökken, de a szakközépiskolákban tanuló diákok szakképzési irányultsága sem domináns. A demográfiai adatok nagymértékben fogyatkozó általános iskolás korú populációról tanúskodnak, amelyből mind kevesebben kívánják a szakiskolát (2+2 vagy 2+3) választani.

Az átképzés révén a munkaerőpiacra visszakerülő személyek esetében sem jobb a helyzet, amely a felnőttképzés anomáliáit mutatja. Megemlítendő még, hogy a felsőfokú szakképzésből kilépő diákok döntő része nem kap gyakorlatorientált oktatást, ezért nagy a lemaradásuk az alkalmazható tudásban. A vázlatosan bemutatott helyzetről néhány megállapítás megfogalmazható:

- A szakképzés szervezési és irányítási rendszere korszerűtlen, nem képes megfelelni a globalizálódó világ kihívásainak, és ezeket a TISZK rendszer sem tudja megoldani.

- A jelenlegi iskolaszervezet – ezen belül pedig a 9. és 10. osztály – kevésbé szolgálja a gazdaság érdekeit.
- A képzés végén megszerzett bizonyítvány (oklevél) nem tükrözi a tényleges tudást.

2. táblázat. Alternatív lehetőség egy új, 4 évfolyamos szakiskolai modell létrehozására (1+3 év, vagy 1+1+2 év)

9. évfolyam	I. félév	felzárkóztatás
		kompetenciafejlesztés
		szakmai orientáció
		általános műveltség fejlesztése (50%)
	II. félév	felzárkóztatás
		kompetenciafejlesztés
		szakmai elmélet oktatás (szakmacsoportos)
		szakmai gyakorlati képzés
		általános műveltség fejlesztése (40%)
10. évfolyam	I. félév	kompetenciafejlesztés
		szakmai elmélet oktatása
		szakmai alapozó képzés
		szakmai gyakorlati oktatás
		általános műveltség fejlesztése (30%)
	II. félév	kompetenciafejlesztés
		szakmai elmélet oktatása
		szakmai alapozó képzés
		szakmai gyakorlati oktatás
		általános műveltség fejlesztése (20%)
11. évfolyam	I. félév - II. félév	kompetenciafejlesztés
		szakmai elmélet oktatása
		szakmai gyakorlati képzés
		szakmai elméleti vizsga

12. évfolyam	I. félév - II. félév	szakmai gyakorlati képzés
		szakmai kompetencia vizsga

Mindezek figyelembevételével az irányításhoz és szervezéshez, valamint a minőségi változtatásokhoz kötődő elemek mellett, alapvetőnek tartom az iskolaszervezeti, és tartalmi átalakítást is.

Megfontolásra javasolt egy módosított szakközépiskolai modell kialakítása. A jelenlegi rendszerhez képest a 9. és 10. évfolyamon – amennyiben 8 évfolyamos az általános iskola – 5-10%-os mértékig jelenjen meg a szakmai gyakorlati képzés. A gyakorlati képzés erősítése érdekében indokolt a normatíva, vagy a kiegészítő normatíva megállapítása.

A szakközépiskolai és a gimnáziumi képzés határozottabb elválasztása megkívánja a beszámíthatóság lehetőségének kialakítását. Ez azt jelenti gyakorlatban, hogy a szakközépiskolában érettségizett diákok részére egy év elismerésre kerül(het)ne a szakmában. Ugyanakkor az is átgondolandó, hogy milyen szerep szánható a későbbiekben a lassan „elgimnáziumosodó” szakközépiskolának, mint intézménytípusnak.

SZAKMAI VIZSGÁZTATÁS

SZAKMAI ZÁRÓVIZSGA

Magyarországon a kimeneti típusú szabályozás kapcsán a szakmai záróvizsgának igen nagy a jelentősége, hiszen ennek révén juthatnak el a tanulók a befejezett képzésig, azaz a bizonyítványig. A vizsga állami, így ebből adódóan elvileg garantálja a szakképesítés minőségét. A képzés végén megszerzett bizonyítvány (oklevél) azonban igen gyakran nem tükrözi a tényleges tudást, a valóságos szakmai kompetenciákat. A vizsga objektivitása egyértelműen megkérdőjelezhető, hiszen a képzőnek nem érdeke a negatív vizsgateljesítmény. A vizsgabizottság összetételében a teljes függetlenség nem biztosított. A megszerzett bizonyítvány sem alkalmas a különböző tudásalapok összehasonlítására (sok esetben „kegyelmi vizsgák” zajlanak).

További gondot jelent, hogy a leendő munkavállalók viselkedése és attitűdje megállapíthatatlan az előírt dokumentumokból. A leírtak alapján a rendszert határozottan el kell mozdítani a független vizsgáztatás irányába a regionális vizsgaközpont-hálózat létrehozásával, az Oktatási Hivatal szervezeti bázisán. Ennek érdekében biztosítani kell(ene) a kimeneti teljesítmények objektív értékelését és mérését, valamint egy kompetenciabizonyítvány megszerzésének a lehetőségét is.

GYAKORLATI SZINTVIZSGA

A már korábban bemutatottakhoz kapcsolódóan indokolt megemlíteni a szintvizsga kérdéskörét is. A hatályos szakképzési törvény² szerint: „Azokban a szakképesítésekben, amelyekben a gazdasági kamara kidolgozza³ a szakmai és vizsgakövetelményt, a szintvizsgát az illetékes területi gazdasági kamara a gazdasági érdekképviseleti szervezetekkel, szakmai szervezetekkel együttműködve – az illetékes szakképző iskola és a gyakorlati képzés szervezője képviselőjének közreműködésével szervezi.”⁴ A szintvizsga célja annak megállapítása, hogy a tanuló az adott időszakban milyen mértékben sajátította el a gyakorlati ismereteket. Legnagyobb jelentősége abban áll, hogy az alkalmazható tudásról a tanulmányok befejezése előtt lehet képet kapni, ezért lehetőség kínálkozik az esetleges hiányosságokra összpontosítani, a további képzés során.

A szintvizsgának a magyar szakképzésben komoly előzményei vannak, hiszen már az 50-es években is tartottak úgynevezett időközi vizsgákat, például a vendéglátóipari szakmákban. Ide tartozik a köztes vizsga⁴ intézménye is, amely például a fodrász és kozmetikus szakmában jellemző. A jogszabályi feltételek alapján a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara kidolgozta 16 szakma⁵ szakmai és vizsgakövetelményeit, majd a 2004/2005-ös tanévben kísérleti jelleggel megszervezte a gyakorlati szintvizsgákat. A kedvező tapasztalatok nyomán a következő tanévben sor került az első teljesértékű, országos szintvizsga lebonyolítására. Azóta a rendszer átfogóan működik, további szakképesítésekkel kiegészülve. A területileg illetékes gazdasági kamarák, valamint a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara közös szabályozást dolgozott ki a gyakorlati szintvizsga országsszerte egységes előkészítésére, megszervezésére, lebonyolítására, értékelésére és nyilvántartására.

A szintvizsgán a szakképesítés tartalmát kifejező alapvető munkafolyamatokat és munkaműveleteket olyan átfogó – az SZVK-ákhoz igazodó – gyakorlati feladatokat kell megoldani, amelyek a központi feladatbankban szerepelnek. A vizsgázó az egyes vizsgarészekben elért teljesítménye alapján osztályzatot kap, amelyet a vizsgázó tanév végi gyakorlati osztályzatának megállapításakor súlyozottan kell figyelembe venni.

A komoly pozitívumok mellett a legnagyobb problémát abban látom, hogy a gyakorlati szintvizsga sikeres teljesítése nem alapvető feltétele a továbbhaladásnak. A szakmunkásképzés színvonalának emelése indokolja a szintvizsga általánossá tételét, másrészt oldja a szakmai záróvizsga „mindenhatóságát” azáltal, hogy a pozitív teljesítmény egyértelmű követelményként épül be a folyamatba.

2 1993. évi LXXVI. törvény, 15.§(5) bekezdés

3 1993. évi LXXVI. törvény, 7.§(1) bekezdés

4 Megjegyzés: asztalos, kárpitos, ács- állványozó, kőműves, fodrász, kozmetikus, női-ruha készítő, férfi-ruha készítő, bőrdíszműves, szobafestő-mázoló-tapétázó, villanszerelő, pincér, szakács, cukrász

5 26/2001.(VII.27) OM rendelet

PAZARLÁS ÉS HIÁNY

Szinte már közhelynek számít az a ténymegállapítás, hogy a szakképzési rendszer – ezen belül az intézményhálózat – széttagolt, indokolatlan párhuzamosságokkal telített, piacképtelen szakmák tömegét oktatja, fenntartása pedig igen költséges. Mindemellett az sem vitatható, hogy a nevelési és oktatási intézmények épületei általában komoly felújításra szorulnak, eszköz és felszerelés ellátottságuk hiányos, képzési színvonaluk pedig nem egyszer megkérdőjelezhető. Az egyes intézmények profilmegválasztása sokszor öncélú, és nem szolgál általános társadalmi érdekeket. Így a hiány és a pazarlás egy időben van jelen.

A szakképzés rendszerének működtetésére a közoktatási törvény⁶ előír ugyan koordinációs jogköröket a megyének – például közoktatás-fejlesztési és intézkedési terv elkészítése –, azonban ezek elégtelenek a hálózat racionális működtetésének biztosításához. A szakképzési oktatásslolgáltatást regionális szinten felépülő, intézményirányító testület által működtetett és finanszírozott, önálló intézmények hálózataként kell(ene) megszervezni. Az új rendszert a teljes bevezetés előtt egy statisztikai régióban indokolt létrehozni, és kipróbálni pilot projekt keretében. Ezen belül meg kell találni a Térségi Integrált Szakképzési Központokkal (továbbiakban TISZK) történő illesztési pontokat.

A munkafeladat teljesítésébe célszerű bevonni a régióban működő összes szakképző intézmény és kollégium fenntartóját is. Ki kell dolgozni a gazdaság igényeinek megfelelő, valamint a munkaerő-piaci folyamatokhoz illeszkedő új intézményhálózat teljes működési rendszerét. Ide tartozó feladat még az indokoltan működtetett iskolák számának, szakmakinálatának, beiskolázási keretszámainak meghatározása, a finanszírozás szervezeti és technikai hátterének kimunkálása, a munkajogi feltételek kialakítása, az intézményirányító testület összetételének, szervezetének és működési rendjének kimunkálása.

Mindemellett megoldandó a stabil jogi háttér biztosításához szükséges szabályozási módosítások és kiegészítések számbavétele, majd rögzítése. A közoktatási törvény egyik módosítása⁷ ugyan elvileg már beemelte a regionális szintet, de továbbra is hiányozni látszik a konkrét ösztönzés. Javaslatként egy regionális fejkvóta biztosítása tűnik kivitelezhetőnek. Az RFKB-k támogatást adhatnak a regionalitásnak, ezért a testületek kooperatív működését segíteni kell.

A TÉRSÉGI INTEGRÁLT SZAKKÉPZŐ KÖZPONTOK

A szakképzés irányításával, fenntartásával, szerkezetével, tartalmával és színvonalával kapcsolatban felmerülő igen komoly problémák mára már messze túlhaladták a

6 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

7 2007. évi LXXXVII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról

szakmai kereteket, és általános gazdasági, társadalmi kontextusba helyeződtek. Ezen belül egyértelművé vált, hogy az ország versenyképességének – ezáltal pedig a gazdaság teljesítményének – olyan elemével állunk szemben, melynek modernizációja megkerülhetetlen. Ezzel a lakonikus összegzéssel alapvetően a szakképzésben érdekelt felek oktatáspolitikai, fenntartói, munkaadói, nevelési-oktatási intézmények, szülők, diákok stb. is egyetértének, azonban a kivezető út szakmai megközelítései távol állnak egymástól az érdekkülönbségek miatt.

Az oktatási kormányzat szembesülvén ezzel a helyzettel kezdeményezte a TISZK-ek hálózatának pályázati alapon történő létrehozását. A TISZK alapelképzelése lényegében egyfajta sajátos kooperáció felé igyekezett elmozdítani az iskolarendszerű szakképzést, de ez csak pótszelektívnek bizonyult. A koncepció fontos összetevői gondos mérlegelés nélkül kerültek véglegesítésre, ugyanakkor számtalan fontos elem kimaradt az első körös pályázatból. Nézzünk néhány konkrétumot:

- Az ország teljes területén két szakmacsoport (gépészet, kereskedelem-marketing) kapott prioritást, ami nyilvánvalóan nem esik egybe az egyes városok, megyék és régiók specifikumaival (hagyományok, húzó- és kulcságzatok stb.).
- A források eleve nem voltak elégségesek a TISZK-ek csúcstechnikával történő felszerelésére, és így már az indulásnál sem rendelkeztek ezekkel az eszközökkel. A technikai fejlődés kapcsán három-négy év múlva jelentkező korszerűsítési kényszer finanszírozása jelenleg megoldatlan.
- A lehetséges felnőttképzési és egyéb tervezett feladatok TISZK által történő ellátása bizonytalan, nem felel meg a versenysemlegesség elvének.
- A tényleges működtetés biztosítása (5 éves kötelezettség) nem tűnik megnyugtatónak, fenntartói szinten évente sok tízmillió forintot igényel.
- Az Országos képzési jegyzék „vágatamenetben” végrehajtott megújítása – a szakmai- és vizsgakövetelmények, valamint a központi programok kidolgozásával és megjelentetésével együtt – az említett két szakmacsoportban befejeződött ugyan, azonban a kapcsolódó tananyagfejlesztés és tankönyvkidolgozás szakmai feltételei később váltak biztosítottá. (Olyan pedagógusok voltak kénytelenek vállalkozni a feladatok elvégzésére, akik túlnyomó részben nem rendelkeztek ilyen irányú felkészültséggel.)
- Az egyes TISZK-ekben együttműködő intézményi kör egy része mentőövet látott a fejlesztésben, noha több esetben megkérdőjelezhető esetükben a szakmai profil, továbbá a minőségi teljesítmény.

A pályázatok elbírálása – amely szakmai szempontból néhány ponton problematikus volt – után 16 TISZK kapott zöld utat a megalakulásra és a működés megkezdésére. (Az már csak „érdekességnek” tekinthető, hogy noha a feltételekben meghatározásra kerültek a beruházás indikátorai, ettől függetlenül is létezik új építésű TISZK.) A „második körös” TISZK-ek létrehozása (TÁMOP + TIOP pályázat) azt megelőzően ment végbe, mielőtt a rendszer bármiféle életképességet fel tudott volna mutatni. Ele-

ve aggályos, ilyen jelentős forrásokat invesztálni egy olyan hálózatfejlesztésbe, amelyik „egyirányú utcát jelent”. Mivel az új pályázatok kiírásakor nem került feltételként megfogalmazásra az átfedések kiküszöbölése, így nem meglepő, ha egy városon belül, vagy közeli intézményekben – mint elvi versenytársak – duplikálták a profilokat, saját fennmaradásuk érdekében. A motivációt egyértelműen a szakképzési hozzájárulás megszerzési lehetősége jelentette. A lehetséges forrásokat egy regionálisan fölépített, szerkezetileg és tartalmilag átalakított rendszerhez indokolt csatlakoztatni, mert ez a fejlődési főirány vezethet el a valódi innovációhoz. A meglévő „tiszkes” és „tiszken kívüli” rendszert egységbe kell rendezni, mégpedig oly módon, hogy az a lehető leginkább költségracionalizáltabb működést célozza meg. A „tiszken kívüli” világot hálózati rendszerbe kell integrálni oly módon, hogy az egyes szakképző intézmények társult tagi jogállásban szerepelhessenek.

FELNŐTTKÉPZÉS

Magyarországon az iskolarendszerben összesen 2 millió, és ebből nappali tagozaton 1,7 millió fiatal tanul, míg felnőttképzésben kb. 400 ezer fő vesz részt. Ez azt jelenti, hogy a lakosság közel 25%-a részesül formális oktatásban, képzésben. Ugyanakkor a fiatal korosztály létszámának csökkenése, a képzettség nélküli iskolaelhagyók magas aránya, valamint a munkaerő-piaci igényeknek nem megfelelő képzési struktúra korlátozza a gazdaság versenyképességét, a munkaerő alkalmazkodóképességét, és fokozza a társadalmi kirekesztődés kockázatát.

Pozitív tendencia, hogy az elmúlt időszakban növekedett a népesség átlagos iskolai végzettsége. Az elmúlt években a gazdálkodók körében felértékelődött a képzett munkaerő alkalmazásának igénye, s mind nagyobb összegeket költenek saját dolgozóik oktatására. Kiepült a felnőttképzés jogi szabályozáson nyugvó intézmény- és eszközrendszer is. Az egész életen át tartó tanulás (life long learning) célja az egyén képességeinek tudatos fejlesztése, ezáltal foglalkoztatási esélyének növelése, az emberi erőforrások leghatékonyabb felhasználása révén. A további kihívások közül most csak néhányat emelek ki:

- a gazdaság versenyképességének javítása, a gazdasági aktivitás növelése, a potenciális munkaerő minél nagyobb részének mobilizálása;
- a tudásgazdaság célkitűzéseinek elérése, a munkaerő fokozott alkalmazkodásának segítése, a képességek fejlesztése;
- a foglalkoztatás szempontjából meghatározó készségek és képességek elsajátításának biztosítása, az oktatás és képzés rendszerében;
- a megfelelő színvonalú, területileg kiegyenlített, mindenki számára hozzáférhető oktatási, képzési infrastruktúra biztosítása;

- a gazdasági fejlődés egyenetlenségéből fakadó területi, munkaerő-piaci különbségek mérséklése, hatékony megoldások kialakítása a helyi munkaerő-piaci problémákra;
- a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci és társadalmi beilleszkedésének elősegítése.

Gyakorlati tapasztalatok szerint, a felnőttképzési akkreditáció nem hozta magával azt a minőségi javulást, amit remélni lehetett, mert nem képes kiszűrni az ügyeskedőket a felnőttképzés piacáról. Valójában még mindig hiányzik a felnőttoktatás minőségi selekciója, amihez a regisztráció formális feltételrendszere elégtelen eszköz. Olyan, a felnőttképzési intézményeket átfogó minőségbiztosításra van szükség, amelyet az összes piaci szereplő elfogad, és ezáltal egy kibővített akkreditáció jelentheti a megoldást a kaotikus, sokszor „rablógazdálkodásszerű” felnőttképzési tevékenységet folytató cégek versenyében. A módosított felnőttképzési törvényben előírt minőségirányítási követelmények már kétségtávolan ebbe az irányba mutatnak, azonban a folyamat ellenőrzése nélkül ez sem lehet hatásos.

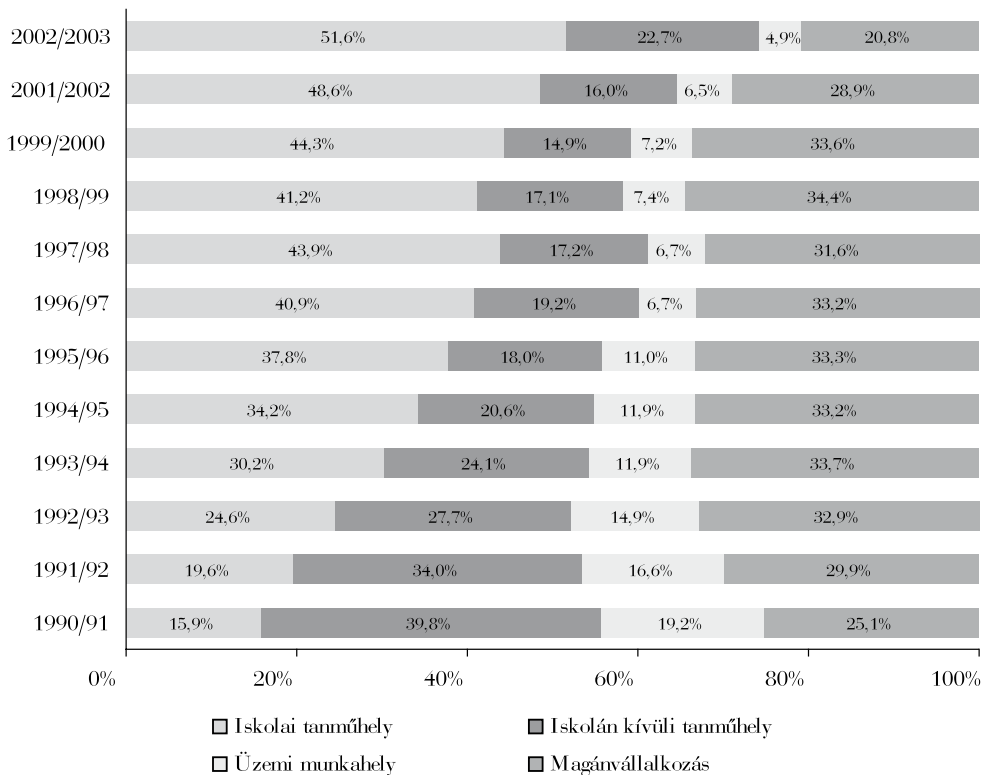
Az OKJ egyértelműen tartalmazza azt a képzési időt, ami iskolarendszeren kívüli képzés esetén a maximális képzési (finanszírozási) időt jelenti. Ugyanakkor érzékelhető, hogy iskolarendszeren kívüli „tanfolyamon” jóval rövidebb képzési idővel – ezen belül főleg rövidebb gyakorlati idővel – képeznek szakembereket. Az elméleti tananyag óraszámja nem meghatározó, mert az otthoni tanulás pótolhatja a kisebb tanfolyami óraszámot, a gyakorlatot azonban csak gyakorolva lehet megszerezni. A szakmák becsülete érdekében a minimális képzési idő – ezen belül a minimális gyakorlati óraszám – előírására is szükség lenne az iskolarendszeren kívüli képzésben. A vizsga sikeres teljesítése ugyanis még nem garantálja a gyakorlati kompetenciák meglétének szükséges szintjét. A képzési idő szakmánkénti minimum időkeretének rögzítése egyben további minőségi garanciát is jelenthetne.

GYAKORLATI KÉPZÉS

A szakképzés tartalmi korszerűsítése ugyan megindult, de az oktatási intézményrendszer viszonylagos merevsége és más egyéb tényezők miatt csak évek múltán várható tényleges hatás. Az iskolarendszerű szakképzés túlzottan elméletorientált jellegű, ezzel is gátolva a fiatal, végzett munkaerő érvényesülésének lehetőségeit. A munkaerő-piaci igények figyelembevételével a képzés folyamatában minden szakterületen szükséges a gyakorlati ismeretek és kompetenciák fejlesztése, amihez viszont nélkülözhetetlen a metodika megújítása is.

A gyakorlati képzés életszerűsége gyakran hiányzik az iskolai tanműhelyekben folyó szakmai gyakorlati képzésben, a munkáltatók pedig éppen a jól alkalmazható gyakorlati ismereteket kérik számon a munkavállalóktól. Ehhez a jelenleginél sokkal

nagyobb mértékben kellene a gazdálkodó szervezeteknél szereztetni meg a gyakorlati ismereteket. A gyakorlólhelyek helyszíneit bemutató 4. számú ábrán jól látszik az iskolai tanműhelyek dominanciája. Az elmúlt 15 évben arányuk 16%-ról több mint 50%-ra növekedett, mivel a magánvállalkozóknál nem csoportos gyakorlati képzésen lévő tanulók 30%-os aránya még további 10%-kal csökkent az utóbbi években.

Forrás: A Magyar Kormány 2013-ig szóló szakképzés-fejlesztési stratégiája

4. ábra. A szakmunkásképzők, illetve szakiskolák tanulójának gyakorlati képzési helyszínei

Ugyanakkor még most is sok a bizonytalanság és esetlegesség a gazdálkodó szervezeteknél folyó gyakorlati oktató munkában. Bár a személyi és a tárgyi feltételek a legtöbb helyen adottak, többször előfordul, hogy a képzőhelyek hiányos információval rendelkeznek kötelezettségeikről, a tanulóképzés révén elnyerhető támogatásokról, az előnyökről, valamint a kapcsolódó jogszabályokról. Nem minden esetben biztosítják a tanulóknak az őket megillető összes juttatást, s nem állnak teljes körűen rendelkezésre a gyakorlati képzés dokumentumai. Csaknem minden szakmában színvonalcsökkenésről számolnak be a képzőhelyeken, amit a szakmunkásképzésben érvényesülő „maradékkelvel”, a képzési idő lerövidülésével, a motiválatlansággal, illetve a megalapozatlan pályaválasztással magyaráznak. Fenti problémák és a képzőhelyeken tapasztalható

színvonalkülönbségek összefüggésben lehetnek a tanulókkal foglalkozó szakemberek pedagógiai felkészültségének, illetve rendszeres továbbképzésének hiányával is.

A szakmai elmélet és gyakorlat oktatásában ma a hagyományos tantárgyszemlélet túlsúlya figyelhető meg. A szakképzés korszerűsítését célzó törekvésekben kevésbé kap hangsúlyt az olyan csoportos munkára, a „team”-ben végzendő munkafázisokra történő felkészítés, amely az életszerű vevői megrendeléseket „szimulálja”, pedig a tanulók számára ezáltal válhat(na) élvezhetővé az ismeretek elsajátítása. A globalizáció térhódításával, a multinacionális nagyvállalatok hazai megjelenésével (is) összefüggésben, az egyes részmunkák összehangolt végzésére van egyre nagyobb igény, szemben a korábban jellemző egy-két személyes kisvállalkozások „polihisztor” jellegű, önállóan dolgozó mindeneseivel szemben.

Eltérő jellemzőkkel és egyaránt fontos kínálati elemekkel (de gyenge pontokkal is) rendelkezik a kétféle helyszíni gyakorlati képzés, vagyis sem az iskolai tanműhely, sem az üzemi gyakorlati képzőhely kizárólagos alkalmazása nyilvánvalóan nem optimális megoldás. A helyzet viszont így tartalmazza a rugalmas és minden igényt kielégítő kombináció lehetőségét. A tanuló megfelelő alapképzésben részesülhet az iskolai tanműhelyben, ahol megalapozhatja szakmai tudását a szerszámok kezelésének alapjait, az alapanyagok megismerését stb., amelyre majd a gyakorlati képzés második fázisában, a gazdálkodó szervezethez tartozó gyakorlati képzőhelyen építeni lehet. Így a tanuló egy folyamatos és egymást támogató képzésben vesz részt, melynek végén a munkaerő-piaci igénynek jobban megfelelő szakember léphet ki a munka világába. Az iskolai tanműhely célja a szakmacsoportos/szakmai alapképzés, a vállalati gyakorlóhely pedig a speciális képzés és a vállalati működés megismertetésének, valamint a gyakorlati alkalmazásra történő felkészítésnek a színtere. E két képzési formával az egymás erősségeit támogató, valamint munkamegosztását előnyben részesítő kombinált forma kialakítása a cél.

A gyakorlati képzés súlypontja – egyes állításokkal szemben – nem helyeződött át a gazdaságba, hiszen a szakiskolai tanulók több mint 50%-a iskolai tanműhelyben részesül oktatásban, a szakközépiskolai és a technikus jellegű szakképesítéseknél pedig ez az arány 80-90% körül mozog. Ez a helyzet elsősorban nem a gazdaság gyakorlati képzéstől való távolmaradására vezethető vissza, vagyis nem csak a gazdálkodók gyakorlati képzési hajlandóságával van probléma, hanem a „túlélésért” folytatott küzdelem is motiválja e kedvezőtlen tendenciák további erősödését. Mindemellett az is tényszerű megállapítás, hogy a gazdálkodó szervezeteknél folyó felkészítések színvonala sok esetben szélsőségesen eltérő.

FELSŐFOKÚ KÉPZÉS – FELSŐFOKÚ SZAKKÉPZÉS

A felsőoktatásban tanulók száma az utóbbi években 2,7-szeresére nőtt, amellyel ugyan megközelítettük az európai országok átlagát, de a folyamat közel sem zajlott zökkenőmentesen. A gazdaság igényeinek szemszögéből vizsgálva jelentős mértékű a felső-

fokú túlképzés Magyarországon, ami munkanélküliséget, rossz társadalmi közérzetet és elégedetlenséget egyaránt generál. A KSH népességprognózisa szerint a 15-19 éves korosztály létszámában a következő 10 évben kb. 16%-os csökkenés várható, ami egyértelművé teszi, hogy további színvonalcsökkenés nélkül nem tartható fenn a jelenlegi képzési létszám.

Ma a szakközépiskolában és a gimnáziumban végzetteknek jelentős része – a létszámexpánziónak köszönhetően – továbbtanul valamilyen felsőfokú intézményben. A felvételi vizsga korábbi szűrőszerepének megszűnésével szomorú valóság, hogy napjainkban már a közepes teljesítményű általános iskolai tanulók sem választják a szakmatanulást, a szakiskolát, hanem gimnáziumba vagy szakközépiskolába iratkoznak be. Annak hasonló eredményű elvégzése után pedig bekerülnek valamelyik főiskolára, esetleg egyetemre. Elfogadhatatlan az a helyzet, amikor a felsőfokú intézmények nem követelnek meg legalább egy emeltszintű érettségi vizsgateljesítményt! Így komoly az esélye, hogy az említett diákok felsőfokú végzettséget szereznek. A felsőoktatás tömegessé válásával a minőségi szempontok háttérbe kerültek, egyre inkább az vált fontossá, hogy az adott korosztály hány százaléka jut be a felsőoktatásba és nem az, hogy hány százaléka alkalmas a továbbtanulásra. A felsőoktatási intézmények finanszírozási érdeke is a minél nagyobb hallgatói létszám felvételét diktálja.

Nem harmonikus a felsőoktatás és a gazdaság kapcsolatrendszere sem, elsősorban azért, mert a hazai munkaerő-piaci igények adott fejlettségi szintjéhez viszonyítva nem felel meg a felsőoktatásból kikerülő pályakezdők szakmai összetétele és szaktudása. A pályakezdő diplomásokkal kapcsolatos negatív észrevételek között leginkább a gyakorlati készségek hiánya jelentkezik. Ez összefügg a felsőfokú szakképzés túlzott elméletorientáltságával, illetve a gazdaságban folyó gyakorlati képzés minimális időtartamával, ami nagyságrenddel alacsonyabb, mint a fejlett európai országokban. További negatívum, hogy a munkavállalók nem rendelkeznek komoly informatikai kultúrával, illetve használható nyelvismerettel sem.

A pályakezdő diplomások elhelyezkedési esélyei jelentősen romlottak az elmúlt időszakban, ugyanakkor a hallgatók sincsenek felkészítve arra, hogy a diploma nem jelent automatikus útlevelet az elhelyezkedéshez. A hagyományos felsőfokú szakképző intézményrendszer mellett kiépült a szakirodalomból „post-secondary” néven ismert képzés hazai megfelelője, az akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés, jelenlegi hivatalos nevén a felsőfokú szakképzés. Nem kétséges, hogy Magyarországon a felsőoktatás belső szerkezetében komoly strukturális átalakításokat kell végrehajtani. Jelentősen növelni kell a gyakorlatorientáltabb főiskolai (BSc) képzések, illetve a felsőfokú szakképzések arányát.

A felsőoktatási törvény módosításának eredeti célja a gazdaság és az oktatás kapcsolatának erősítése volt, azzal a szándékkal, hogy a hagyományos felsőoktatásnál rövidebb idejű, gyakorlatorientált képzéssel lehessen a munkaerőpiac magasan kvalifikált szakemberek iránti igényeit kielégíteni. Azonban a felsőoktatási intézmények bekapcsol-

lása a képzésbe feszültségeket keltett a középfokú szakképző iskolák körében, mert úgy érezték, hogy „alárendelt szerep” jut nekik ebben a képzési formában. Anyagi forrásaik is csökkentek, hiszen a felsőfokú intézmények „vitték el” a decentralizált szakképzési pályázati lehetőségek közel 9%-át, a 2002-2007 közötti időszakban. A felsőoktatási törvény módosítása⁸ szerint felsőfokú szakképzés 2006. szeptember 1-től csak felsőoktatási intézményben folyhat, így a szakközépiskolák közreműködők lehetnek. A képzési forma bevezetésének koncepciójában lényeges elemként szerepelt, hogy az elvégzett tanulmányok kredit pontjai legyenek beszámíthatók az esetleg tovább folytatandó egyetemi, főiskolai képzéseknél. Ez jelenleg csak a felsőoktatásban történő továbbtanuláshoz működik. A felsőfokú szakképzés területén tapasztalható további gyengeségeket és ellentmondásokat az alábbiak jellemzik:

- Nem elég gyakorlatias, kevésbé szolgálja a munka világát.
- A betölthető munkakörök jellemzői nem kellően definiáltak.
- Nem érvényesül a gazdaság és a felsőoktatás együttműködése a piaci igényekhez igazodó képzések indításában.
- A képzésben résztvevők döntően a felsőoktatásba történő bekerülést tekintik fő céljuknak.

Az egyes oktatási tárgyú, az oktatási jogok érvényesítésének elősegítését, valamint a felsőoktatási intézmény- és képzési rendszer fejlesztését szolgáló törvények módosításáról szóló törvény⁹ értelmében, a képzési idő 25%-át meghaladó tartalmú gyakorlat esetén hallgatói szerződés köthető felsőfokú szakképzés esetében, a tanuló-szerződéses rendszer analógiájára.

A felsőoktatási intézmények láthatóan nem készültek fel a felsőfokú szakképzés területén bekövetkező nagy horderejű változásokra. Jelenleg ezt a képzési formát döntően a hallgatói keretszámokért és az ebből adódó bevételi forrásokért folyó egyre kiélezettebb küzdelem érdekében vállalják. A felsőoktatásban dolgozó oktatók többsége akadémikus tudással rendelkezik, és kevés a vállalati gyakorlathoz értő főállású oktatók aránya. Igen erős rivalizálás és verseny alakult ki a felsőoktatási, valamint a középfokú szakképző intézmények között a felsőfokú szakképzés „megszerzéséért”, amely végső soron aláásta, az amúgy is gyenge lábakon álló kooperációs kultúrát. Mindezek ellenére indokolt kiépíteni a két intézménytípus között a kölcsönös előnyökre épülő együttműködést, amely elvezethet a hallgatók közmegegyezésen alapuló „elosztásához”.

8 2003. évi XXXVIII. törvény

9 2004. évi LX. törvény